

Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı Perspektifinde Covid-19 ve Sosyal Adalet: Türkiye'de Kadınların Deneyimleri

Zeynep ÖZMEN*

*Düzce Üniversitesi, Gümüşova Meslek Yüksek Okulu, Düzce, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi: 03.07.2024

Kabul Tarihi: 11.09.2024

Yayın Tarihi: 21.09.2024

Anahtar Kelimeler:

Amartya Sen,
Kapasite Yaklaşımı,
Kadın,
Toplumsal Cinsiyet,
Pandemi.

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde toplumsal eşitsizlikleri derinleştirirken, kadınlar üzerinde özellikle orantısız ve olumsuz etkiler yaratmıştır. Pandemi, kadınların zaten kısıtlı olan kaynaklara erişimini ve yaşam kalitesini daha da kötüleştirerek, uzun zamandır süregelen toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde elde edilen kazanımları tehdit etmiştir. Bu araştırma, Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı çerçevesinde, COVID-19 salgınının Türkiye'deki kadınların refah ve eylem özgürlüğü üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bireylerin ve toplumların özgürlüklerini genişletme süreci refah ve eylem özgürlüğüyle ilişkilidir. Refah, bireyin sahip olduğu imkanlar ve bunları kullanarak ulaşabildiği yaşam kalitesi olarak tanımlanmaktadır. Eylem özgürlüğü ise kişinin kendi değer ve hedefleri doğrultusunda seçimler yapabilme ve bunları hayata geçirebilme yetisidir. Bu çalışma, Türkiye'deki kadınların pandemi sürecindeki refah ve eylem özgürlüklerini değerlendirmek amacıyla nicel veri analizine dayanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu, Dünya Bankası, UN Women gibi ulusal ve uluslararası kuruluşların sağladığı mevcut istatistiksel veriler kullanılarak, pandeminin kadınların sağlık, eğitim, istihdam ve ev içi sorumluluklar üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bulgular, pandeminin kadınların refah özgürlüğünü ve eylem kapasitesini önemli ölçüde kısıtladığını göstermektedir. Kadınların iş yükü artmış, ev içi sorumlulukları yoğunlaşmış ve sağlık hizmetlerine erişimleri kısıtlanmıştır. Ayrıca, dijitalleşmenin ve uzaktan eğitimin getirdiği fırsat eşitsizlikleri, özellikle düşük gelirli ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınların eğitimine erişimlerini zorlaştırmıştır. Pandemi, kadınların toplumsal konumlarını iyileştirme yolunda atılan adımları sekteye uğratmıştır. Krize çözüm olarak sunulan politikaların çoğu, neoliberal yaklaşımların etkisi altında şekillendiğinden, mevcut eşitsizlikleri pekiştirme riskini barındırmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin pandemi sonrasında da devam edeceğine işaret etmektedir.

Covid-19 and Social Justice in the Perspective of Amartya Sen's Capacity Approach: Women's Experiences in Türkiye

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 03.07.2024

Accepted: 11.09.2024

Published: 21.09.2024

Keywords:

Amartya Sen,
Capacity Approach,
Woman,
Gender Equity,
Pandemic.

The COVID-19 pandemic has deepened social inequalities globally, disproportionately and negatively affecting women in particular. The pandemic has worsened women's already limited access to resources and quality of life, threatening the gains made in the long-standing struggle for gender equality. This study aims to examine the impact of the COVID-19 pandemic on the well-being and agency freedom of women in Turkey, using Amartya Sen's Capability Approach. The process of expanding freedoms for individuals and societies is closely related to well-being and agency freedom. Well-being is defined as the quality of life an individual has and the quality they can achieve using their available resources. Agency freedom, on the other hand, refers to the ability of a person to make choices and act according to their values and goals. This study is based on quantitative data analysis to evaluate the well-being and agency freedom of women during the pandemic in Turkey. Data provided by national and international organizations such as the Turkish Statistical Institute, the World Bank, and UN Women were used to analyze the effects of the pandemic on women's health, education, employment, and domestic responsibilities. The findings show that the pandemic significantly restricted women's well-being and agency capacities. Women's workloads increased, their domestic responsibilities intensified, and their access to healthcare services was limited. Additionally, the inequalities caused by digitalization and remote education have further restricted access to education for women, especially those living in low-income and rural areas. The pandemic has hindered the progress made in improving women's social status. Most of the policies proposed to address the crisis, shaped under the influence of neoliberal approaches, risk reinforcing existing inequalities. This suggests that gender injustice may continue even after the pandemic.

To cite this article:

Özmen, Z. (2024). Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı Perspektifinde Covid-19 ve Sosyal Adalet: Türkiye'de Kadınların Deneyimleri. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(Kadın Özel Sayısı), Sayfa 171-187. <https://doi.org/10.51117/metder.2024.68>

*Corresponding Author: Zeynep ÖZMEN, zeynepozmen3426@gmail.com

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) paylaştığı en güncel verilere göre, 5 Haziran 2023 tarihi itibarıyla dünya genelinde 6.948.058 kişi COVID-19 nedeniyle hayatını kaybetmiş ve 769.434.857 doğrulanmış enfeksiyon vakası kaydedilmiştir (WHO, 2023). Pandeminin sosyal ve ekonomik etkileri ise oldukça çarpıcı olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, 18 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirdiği Nelson Mandela Konuşması'nda, salgının halihazırda var olan toplumsal sorunları gün yüzüne çıkardığı konusunda uyarıda bulunmuştur (2020): "COVID-19, inşa ettiğimiz toplumların kırılğan iskeletindeki çatlakları ortaya çıkaran bir röntgen gibidir." DSÖ Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, 12 Ekim 2020 tarihinde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir (2020): "COVID-19, dünyamızdaki çatlakları ve eşitsizlikleri büyüteç altına aldı. Virüs, yoksul ve savunmasız insanları orantısız bir şekilde etkiliyor."

Bu makalede, COVID-19 pandemisinin tamamen yeni sorunlar yaratmaktan ziyade, önceden beri süregelen toplumsal sorunları derinleştirdiği varsayımından yola çıkılmaktadır. Bu, salgının hiçbir yeni zorluk veya mesele ortaya çıkarmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak, şu gerçeğin altını çizmek gerekir ki, eğer bu köklü problemler zaten mevcut olmasaydı veya pandeminin patlak vermesiyle daha da şiddetlenmeseydi, yeni sorunların üstesinden gelmek çok daha kolay olurdu.

Söz konusu sorunların büyük bir bölümünün kökeni, 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çöküşünden bu yana küresel ölçekte ekonomik ve sosyal politikalara yön veren neoliberal politik-ekonomik modelde yatmaktadır (Harvey, 2005). Özellikle 1980'lerden itibaren neoliberalizm, devletin sosyal ve ekonomik alandan geri çekilmesini ve rekabetçi mantığın toplumsal yaşamın her alanına sirayet etmesini meşrulaştıran bir söylem haline gelmiştir (Brown, 2015). Neoliberal söyleme göre, bir birey toplumun beklediği başarı ölçütlerini karşılayamazsa, bu öncelikle onun kendi hatasıdır (Dardot ve Laval, 2014).

Sosyal ve ekonomik politikalar bağlamında neoliberal ajanda, ekonomik büyüme oranlarına ve ülkelerin rekabet gücüne mutlak öncelik vermektedir (Stiglitz, 2002). Örneğin eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliği, içsel bir değere sahip olmaktan ziyade, neoliberal aktörler tarafından beşeri sermayeyi yükseltmenin ve ekonomiye katkı sunan çalışanların sayısını artırmanın birer aracı olarak görülmektedir (Unterhalter, 2007).

Sosyal adalet idealinin neoliberalizmle bağdaşmadığı varsayımından hareketle, birçok entelektüel, salgının patlak vermesiyle birlikte neoliberalizmin sonunu ve yepyeni bir dönemin başlangıcını heyecanla ilan etmiştir (Saad-Filho, 2020). Ne var ki, mevcut konjonktürde bu temenninin yakın gelecekte gerçekleşeceğine dair çok az işaret bulunmaktadır. Bu husus, pandeminin toplumsal cinsiyete özgü etkileri ve krize yönelik çözüm arayışları mercek altına alındığında daha da netlik kazanmaktadır (Alon vd., 2020).

Bu çalışma, COVID-19 pandemisinin Türkiye'deki kadınların refah ve eylem özgürlüğü üzerindeki etkilerini, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Makale şu şekilde organize edilmiştir: İlk olarak, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı tanıtılacak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamındaki önemi tartışılacaktır. Diğer bölümlerde, COVID-19 pandemisinin Türkiye'de kadınlar üzerindeki etkileri istihdam, ev içi sorumluluklar, sağlık ve eğitim alanlarında incelenecektir. Kapasite yaklaşımı perspektifinden pandeminin kadınların refah ve eylem özgürlüğünü nasıl kısıtladığı analiz edilecektir. Üçüncü bölümde ise pandemi sürecinde benimsenen neoliberal yaklaşımlar ve bunların toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Son bölümde, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve Sosyal Adalet

Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı, insan refahını ve yaşam kalitesini değerlendirmek için kullanılan bir çerçevedir. Bireyler arasındaki eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Sen'e göre, eşitsizlikler yalnızca gelir veya kaynakların dağılımından değil, aynı zamanda bireylerin kapasitelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Sen, 1992).

Sen'in kapasite yaklaşımı, bireylerin refah ve eylemlilik özgürlüğünü sosyal adaletin temel göstergeleri olarak ele almaktadır. Refah özgürlüğü, bireylerin sağlık, ekonomik durum ve genel yaşam memnuniyeti gibi alanlarda sahip oldukları imkanları ifade ederken, eylemlilik özgürlüğü, bireylerin kendi değerlerine ve hedeflerine göre hareket edebilme kapasitelerini tanımlamaktadır. Tüm sosyal adalet tanımlarının en düşük ortak paydası, toplumun tüm üyeleri için temel güvenliğin varlığıdır (Rawls, 1971). Sosyal adalet kavramını geliştiren John Rawls (1971), adaletin en temelinde adil bir şekilde dağıtım yapılması gerektiğini savunmakta ve bu da her bireyin temel güvenliğe sahip olması gerektiği anlamına gelmektedir. Ancak Rawls'un sosyal adalet teorisinde, sosyal yükümlülükler temel güvenliğin sağlanması ve herkesin adil bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için önemli bir rol oynarken, Amartya Sen ve onun kapasite yaklaşımı bireye ve birey tarafından gerçekleştirilebilecek olana odaklanmaktadır (Keleher 2007, Meshelski 2019)

Sen'in kapasite yaklaşımı, bireylerin arzu ettiği yaşam tarzına odaklandığı için bu makalede tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, özellikle toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında oldukça değerlidir. Çünkü geleneksel refah yaklaşımları genellikle hane halkının refahına odaklanmakta ve hane içindeki bireylerin, özellikle de kadınların refahını göz ardı edebilmektedir. Bu geleneksel yaklaşımlarda kadınların ihtiyaçları, tercihleri ve özlemleri genellikle ailenin kollektif refahının altında toplanmakta ve ikinci plana atılmaktadır. Bir başka deyişle, kadınlar bağımsız bireyler olarak değil, ailenin bir parçası olarak görülmektedir. Bu durum, kadın kimliğinin ve kadınların refahının genellikle ailelerin refahı altında ele alınmasına neden olmaktadır (Robeyns, 2003).

Sen'in yaklaşımı ise her bireyin, kadın veya erkek, kendi başına değerli olduğunu ve kendi yaşam tarzını seçme özgürlüğüne sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır (Sen, 1999). Bu yaklaşım, kadınların bireysel refahını ve özgürlüğünü ön plana çıkararak, onların kendi yaşamları hakkında seçimler yapabilmesini, kararlar alabilmesini ve potansiyellerini gerçekleştirebilmesini savunmaktadır (Nussbaum, 2000; Robeyns, 2003). Dolayısıyla Sen'in kapasite yaklaşımı, kadınların aile içindeki rollerine ve sorumluluklarına indirgenemeyeceğini, aksine kendi yaşamlarının öznesi olmalarını ve özgürce gelişmelerini teşvik etmektedir (Keleher, 2007; Meshelski, 2019).

Çoğu araştırma, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kaynaklar ve fırsatlar ekseninde ele almaktadır. Martha Nussbaum'un (2000) bu konuda kapasite yaklaşımını toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında genişlettiği çalışması önemli bir referans noktasıdır. Nussbaum, kadınların kendi potansiyellerini gerçekleştirme kapasitelerinin, toplumsal cinsiyet normları ve ekonomik yapılar nedeniyle kısıtlandığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Diane Elson (1995), toplumsal cinsiyet perspektifinden kalkınma politikalarını ele alırken, kadınların ekonomik katılımlarının, iş gücündeki görünmeyen emeklerinin ve ev içi sorumluluklarının yeterince değer görmediğini belirtmiştir. Elson, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak için sosyal ve ekonomik politikalarda daha kapsamlı yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda hem Nussbaum hem de Elson, kadınların toplumsal cinsiyet normları ve yapısal ekonomik engeller nedeniyle kapasitelerinin nasıl sınırlandırıldığını ele alarak, Sen'in kapasite yaklaşımının toplumsal cinsiyet eşitliğine dair önemli bir araç sunduğunu ortaya koymaktadırlar.

COVID-19 pandemisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkileri üzerine yapılan uluslararası çalışmalar, kadınların pandemiden orantısız bir şekilde etkilendiğini göstermektedir (UN

Women, 2020a). Del Boca vd. (2020), İtalya ve İspanya'da kadınların iş kayıplarının yanı sıra, ev içi sorumluluklarının nasıl arttığını analiz etmiştir. Benzer şekilde, Güney Kore ve Japonya'da yapılan araştırmalar, güvencesiz işlerde çalışan kadınların pandemi sürecinde daha fazla zarar gördüğünü ortaya koymuştur (Kim vd., 2020). Ancak bu çalışmalar, kadınların refahı ve eylem özgürlüğünü Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı çerçevesinde incelememektedir. Bu çalışma, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımını kullanarak, COVID-19'un toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini değerlendiren ilk çalışmalardan biridir ve bu nedenle toplumsal cinsiyet politikalarının geliştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Bu makalede sunulan düşünceler, hem kadınların yaşam koşullarını ve toplumsal konumlarını hem de kadınların ikincilleştirilmesini üreten siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve süreçleri değiştirmeyi amaçlayan bir bakış açısıyla karakterize edilmektedir (Thiessen, 2008); bu da salgının toplumsal cinsiyet perspektifinden insanların yaşamlarını nasıl etkilediği ve toplumsal cinsiyetle ilgili hangi farklılıkların ortaya çıktığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, kapasite yaklaşımı, teorik düzeyde tartışılan kavramları (örneğin, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlenmesi) somut ve uygulanabilir hale getirmemize yardımcı olmaktadır (Sen, 1999); Robeyns, 2003) Kadınların kapasitelerini geliştirmek, seçeneklerini artırmak ve özgürce seçim yapabilmelerini sağlamak için neler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sen'in yaklaşımına göre, sosyal politika bireylerin temel kapasitelerini (örneğin, sağlıklı olma, eğitilmiş olma, yeterli yaşam standardına sahip olma) geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu, insanların daha geniş bir seçenek yelpazesine sahip olmalarını ve özgürce seçim yapabilmelerini sağlamaktadır (Keleher, 2007; Meshelski 2019). Sen çalışmasında şöyle demektedir: "Bu nedenle, kişilerin değer verdikleri ve değer vermek için sebepleri olan yaşamları sürdürebilmeleri için 'kapasitelerinin' genişletilmesine özellikle dikkat edilmektedir" (Sen, 1999). Kalkınma politikası, insanların refahını artırmak ve sürdürülebilir bir kalkınmayı teşvik etmek için bu özgürlükleri genişletmeyi hedeflemelidir (Sen, 1999; Keleher, 2007).

Keleher'in tezinde, güçlendirme ve özgürlükler arasındaki ilişki önemli bir yer tutmaktadır. Keleher, Sen'in kapasite yaklaşımından etkilenerek, güçlendirmeyi bireylerin ve toplulukların özgürlüklerini genişletme süreci olarak görmektedir. Keleher'e göre, güçlendirme şu iki özgürlük alanlarıyla yakından ilişkilidir: refah özgürlüğü (well-being freedom) ve eylem özgürlüğü (agency freedom). Refah özgürlüğü, bireylerin kendi refahlarını artırma özgürlüğünü ifade etmektedir. Bu, bireylerin sağlık, eğitim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ve yaşam kalitelerini yükseltebilmeleri özgürlüğüdür. Eylem özgürlüğü ise, bireylerin ve toplulukların kendi kaderlerini tayin etme ve değişimi etkileme özgürlüğüdür (Keleher, 2007). Eylemlilik hem "karar verme yeteneği hem de verilen kararları uygulama yeteneği" olarak anlaşılabilir (Kabeer, 1999). Refah özgürlüğü ve eylem özgürlüğü birbiriyle bağlantılıdır. Kadınların refah özgürlüğü olmadan eylem özgürlüğünü tam olarak kullanmaları zordur. Öte yandan, eylem özgürlüğü olmadan refah özgürlüğü de sınırlı kalabilir. Bu iki terim, refah ve eylemlilik, bir sosyal bağlamın ne ölçüde sosyal olarak adil olduğunu değerlendirmek için kullanılabilir (Keleher, 2007). Elimdeki soruyla bağlantılı olarak bu, pandeminin bireylerin refahını ve eylemliliğini nasıl etkilediğini toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmek için kullanılacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki kadınların pandemi sürecinde refah ve eylem özgürlüklerinin nasıl etkilendiği analiz edilecektir. Çalışma kapsamında, Türkiye'deki mevcut istatistiksel veriler ve raporlar (Dünya Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu, UN Women ve Sağlık Bakanlığı gibi kaynaklardan alınan veriler) kullanılacaktır. Bu veriler, özellikle sağlık, eğitim, istihdam ve ev içi iş yükü gibi alanlarda pandeminin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini ölçmeye odaklanacaktır. Metodolojik olarak, nicel veri analizi benimsenmiş olup, pandeminin kadınların refah düzeylerine etkisi sayısal göstergelerle değerlendirilecektir. Analiz sürecinde Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı, kadınların refah ve eylem

özgürlüklerinin ne ölçüde kısıtlandığını değerlendirmek için teorik bir temel olarak kullanılacaktır. Türkiye bağlamında kadınların pandemiden nasıl etkilendiği bu uluslararası literatürle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

COVID-19 Pandemisi ve Türkiye'de Kadınlar

Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı, bireylerin özgürlüklerini ve kapasitelerini geliştirmeye odaklanır. Ancak, özgürlükleri veya kapasiteleri doğrudan araştırmak metodolojik zorluklar barındırır. Bunun yerine, bireylerin gerçekleştirdiği işlevler (yani "kaynaklar ve yapabilirlikler") aracılığıyla dolaylı olarak sonuçlar çıkarılabilir (Sen, 1999; Robeyns, 2005).

COVID-19 pandemisinin bireylerin yaşamları üzerindeki etkisi, toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında oldukça çarpıcıdır. Pandemi, var olan eşitsizlikleri derinleştirmiş ve özellikle kadınların refah ve eylem özgürlüğünü kısıtlayan sonuçlar doğurmuştur (Power, 2020; UN Women, 2020a). Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet, üzerinde durulması gereken kritik bir konudur.

Kadına yönelik şiddet hem kadınların refahını hem de failliğini, yani kendi yaşamları üzerindeki kontrol ve seçim yapma yeteneğini olumsuz yönde etkileyen bir sorundur (de Paz vd. 2020). Pandeminin başlangıcından bu yana, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerden gelen veriler, kadına yönelik şiddette küresel bir artış olduğunu göstermektedir (Peterman et al., 2020). BM Kadın Birimi (UN Women), bu durumun ciddiyetini vurgulamak için pandemi sırasında kadına yönelik şiddeti "Gölge Pandemi" olarak adlandırmaktadır (UN Women 2020c).

Sağlık sistemlerinin ve devlet yetkililerinin kapasitelerinin sınırlarına ulaştığı bu dönemde, şiddet sorununa öncelik verilmesi gerekmektedir (UN Women 2020c, UN Women, 2020b). Ancak, kadına yönelik şiddet konusu önceki çalışmalarda kapsamlı bir şekilde ele alındığından, bu makalede konuya detaylı olarak değinilmeyecektir. İlerleyen bölümlerde, pandeminin bireylerin refah ve eylem özgürlüğü üzerindeki kısıtlayıcı etkileri, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı perspektifinden detaylı olarak incelenecektir.

Pandemide Refah Özgürlüğü

Pandeminin Türkiye'de sosyal adalet üzerindeki cinsiyete dayalı etkisini değerlendirirken, bireylerin refah özgürlüğünün nasıl etkilendiğini incelemek önemlidir. Bireysel esenlik veya esenlik özgürlüğünün en önemli göstergeleri, fiziksel ve ruhsal sağlık ile genel yaşam memnuniyetidir. Fiziksel sağlık açısından bakıldığında, Türkiye'de de dünya genelindeki bulgulara benzer şekilde, COVID-19 hastalığından ölüm oranı erkeklerde kadınlara göre daha yüksektir (Sağlık Bakanlığı, 2021). Ancak, bu durum kadınların üzerindeki bakım yükünü artırmakta ve erkek aile üyelerinin kaybı durumunda kadınları daha savunmasız hale getirmektedir. Bir toplumun dul kadınlarla nasıl ilgilendiği ve bir kadının dul olarak istediği hayatı ne ölçüde sürdürebileceği, bu nedenle önemli bir sosyal adalet sorunu haline gelmektedir.

Türkiye'de dul kadınların durumu, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve geleneksel toplumsal normlar nedeniyle daha da kırılgan hale gelmektedir. Dul kadınlar, ekonomik zorluklar, sosyal dışlanma ve damgalanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir (Genç vd., 2023). Bu durum, kadınların refah özgürlüğünü ve istedikleri yaşamı sürdürme kapasitelerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Pandemi, Türkiye'de kadınların ve erkeklerin fiziksel sağlığını ve refahını farklı şekillerde etkilemektedir. Kadınlar, çeşitli nedenlerle daha yüksek enfeksiyon riskine maruz kalmaktadır. Türkiye özelinde, bu durumun sebepleri arasında kadınların sağlık sektöründe daha fazla istihdam edilmesi, ev içi bakım rollerinin daha yoğun olması ve toplumsal cinsiyet normları yer almaktadır.

Türkiye'de sağlık sektöründe çalışanların önemli bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır (Sağlık

Bakanlığı, 2021). Kadınların sağlık sektöründeki konumları, pandemi sürecinde koruyucu ekipman gibi kaynakların dağıtımını etkilemektedir. Türkiye'de de dünya genelindeki eğilimlere benzer şekilde, kadınlar sağlık hizmetleri hiyerarşisinde genellikle daha alt kademelerde yer almaktadır. Hemşireler, ebeler ve diğer yardımcı sağlık personelinin büyük bir kısmı kadınlardan oluşmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2021). Bu meslekler, hiyerarşide genellikle doktorların altında yer almakta ve karar alma süreçlerinde daha az söz sahibi olmaktadır. Pandeminin başlarında, koruyucu ekipman sıkıntısı yaşandığında, eldeki kaynaklar öncelikle doktorlara ve üst düzey sağlık yöneticilerine dağıtılmış, hemşireler ve diğer sağlık çalışanları ise daha az öncelikli olarak görülmüştür (Özvarış vd., 2020).

Bu durum, kadın sağlık çalışanlarının COVID-19'a maruz kalma riskini artırmış ve onları enfeksiyona karşı daha savunmasız hale getirmiştir. Türk Hemşireler Derneği'nin yürüttüğü çalışmalara göre, pandemi sürecinde hemşirelerin büyük bir kısmı yeterli kişisel koruyucu ekipmana sahip olmadığını belirtmiştir (Şenol Çelik vd., 2021). Bu eksiklik, kadın sağlık çalışanlarının sağlığını ve refahını tehdit etmektedir.

Ayrıca, kadın sağlık çalışanlarının maruz kaldığı risk, sadece fiziksel sağlıklarını değil, ruh sağlıklarını da olumsuz etkilemektedir. Yoğun çalışma koşulları, enfeksiyon korkusu ve ailelerine hastalık bulaştırma endişesi, kadın sağlık çalışanlarında yüksek düzeyde stres ve tükenmişliğe neden olmaktadır (Labrague ve De los Santos, 2021).

OECD'nin (2020) kadınların Covid-19 ile mücadelenin merkezinde yer aldığını belirtmesinin nedenlerinden biri de Türkiye'de eğitim ve perakende gibi sektörlerde kadın istihdamının yüksek olmasıdır. Bu sektörler, doğaları gereği uzun süreli sosyal etkileşimi gerektirdiğinden, COVID-19'un yayılmasını kolaylaştırabilmektedir.

Türkiye'de eğitim sektöründe öğretmenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre, 2020 yılında öğretmenlerin %58,7'si kadındır (MEB, 2021). Pandemi sürecinde okulların kapanması ve uzaktan eğitime geçilmesi, kadın öğretmenlerin iş yükünü artırmıştır. Aynı zamanda, yüz yüze eğitime geçildiğinde, kadın öğretmenler öğrencilerle yakın temas halinde oldukları için enfeksiyon riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmışlardır (Karakuş, 2024).

Sağlık hizmetlerindeki kısıtlamalar hamile kadınlar için özellikle dezavantajlı olabilmektedir; uluslararası düzeyde bugüne kadar edinilen deneyimler şunu göstermektedir: Aşırı yoğun sağlık hizmetleri, kaynakları genellikle doğum öncesi ve sonrası sağlık bakımı ve doğum kontrol yöntemleri de dahil olmak üzere kadınların ihtiyaç duyduğu hizmetlerden uzaklaştırmaktadır. Bu durum, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim eksikliğini daha da kötüleştirmektedir (UN Women 2020b). Pandemi sürecinde sağlık hizmetlerindeki kısıtlamalar, Türkiye'de hamile kadınları ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimi olumsuz etkilemiştir. COVID-19 hastalarına öncelik verilmesi ve kaynakların salgınla mücadeleye yönlendirilmesi, diğer sağlık hizmetlerinde aksamalara neden olmuştur. Bu durum, hamile kadınların ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylerin bakım almasını zorlaştırmıştır.

Ayrıca, pandemi sürecinde üreme sağlığı hizmetlerine erişimde de sorunlar yaşanmıştır. Aile planlaması danışmanlığı, doğum kontrol yöntemlerine erişim ve kürtaj hizmetleri sektöre uğramıştır. Bu durum, istenmeyen gebeliklerin ve güvensiz kürtajların artmasına neden olmuştur (Ataş vd., 2021). Türkiye'de zaten kısıtlı olan kürtaj hizmetleri, pandemiyle birlikte daha da erişilmez hale gelmiştir (Ataş vd., 2021).

Robert Koch Enstitüsü'nün sözleriyle (2020, s. 375): "Sosyal durumun, aile yapısının, istihdamın ve göç geçmişinin sağlık üzerindeki etkisi iyi belgelenmiştir". Bu nedenle, hassas gruplardan kadınların ek zorluklar ve sorunlar yaşaması ve dolayısıyla refahlarının önemli ölçüde daha fazla risk altında olması şaşırtıcı değildir (Thibaut, 2020). Bununla birlikte, kriz sırasında kadınların refah özgürlüğünün

erkeklerle kıyasla daha fazla azaldığı özetlenebilir.

Covid-19 Gölgesinde Kadınların Eylem Özgürlüğü

Eylem, "bireylerin karar verme kapasitesinin yanı sıra aldıkları kararları yerine getirme becerisi" anlamına gelmektedir (Kabeer, 1999). Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, karar verme yeteneğinin içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet kalıplarının ötesine geçen kararları da içerdiğini açıklığa kavuşturmak önemlidir (Kabeer, 1999). Toplumsal cinsiyet araştırmalarında, eylemliliğin en önemli göstergeleri arasında "artan özgüven ve özsaygı, karar alma süreçlerine katılım, evlilik içi şiddetten kurtulma, ekonomik bağımsızlık" yer almaktadır (Malhotra vd., 2002). Kabeer, eylemliliğin tam olarak gerçekleşebilmesi için bireylerin belirli bir refah düzeyine sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Sadece kaynakların veya fırsatların sağlanması yeterli değildir; aynı zamanda kadınların temel ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerinin sağlanması gerekmektedir (Kabeer, 1999). Ancak bu şekilde kadınlar, kendi yaşamları üzerinde gerçek bir kontrol sahibi olabilir ve eylemliliklerini tam olarak gerçekleştirebilirler. Bu çalışmada, eylemlilik nosyonu, bireylerin gündelik deneyimleri ve yaşam pratikleri bağlamında incelenerek daha somut ve anlaşılır bir çerçeveye oturtulmuştur.

Eğer eylemlilik özgürlüğü varsa, bireylerin gündelik hayatlarını kendi değerlerine ve bu değerlere dayalı kararlarına göre düzenlemeleri mümkündür. Bu da sosyal olarak adil bir toplum için belirleyici bir göstergedir. Gündelik hayat, bir kişinin hayatın farklı alanlarında günlük olarak gerçekleştirdiği çeşitli pratik faaliyetlerin düzenlenmesi anlamına gelir (Diezinger, 2008). Analitik amaçlar doğrultusunda gündelik hayat üç bileşeniyle, yani mekan, zaman ve sosyal ilişkiler (Täubig, 2009) ve bu üç boyut için en önemli iki kaynak olan mali kaynaklar ve eğitim (Bourdieu, 1986) ile ele alınmaktadır. Bu nedenle yol gösterici sorular şunlardır: Bireyler gündelik hayatlarının mekânsal, sosyal ve zamansal organizasyonunda ne ölçüde özgürdür? Gündelik hayatlarını düzenlemek için arzu ettikleri gelir ve eğitim düzeyine ne ölçüde sahiplerdir? Pandemiye bu sorular açısından bakarsak, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm bireyler için eylemlilik özgürlüğünün kısıtlandığı hemen anlaşılmaktadır. Pandemiye kontrol altına almak için gerekli önlemler, kaçınılmaz olarak bireylerin gündelik yaşamı düzenleme seçeneklerini etkilemektedir. Bununla birlikte, önlemlerin etkileri cinsiyetler için farklıdır. Kapasite yaklaşımı ve gündelik yaşam arasındaki teorik bağlantıyı kurmak ve benzer bir operasyonelleştirme biçimi olarak bireylerin gündelik yaşamlarını şekillendiren somut koşulları (yaşam koşulları) belirlenebilir. Bu koşullar arasında gelir, eğitim, sağlık, barınma, sosyal ilişkiler, çalışma koşulları vb. yer alabilir. Leßmann'ın (2006) "yaşam koşulları" kavramından yola çıkarak, kapasite yaklaşımını gündelik yaşam perspektifinden operasyonel hale getirmek, bireylerin somut deneyimlerini ve karşılaştıkları fırsat ve kısıtlamaları inceleyerek, kapasitelerini ve eylemliliklerini güçlendirmeye yönelik daha etkili politikalar ve müdahaleler geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, kaynaklar eylemliliğin ancak ayrılabilir bir parçası olarak anlaşılmalıdır (Kabeer, 1999) ve bu nedenle yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmasıyla ilgili olmadığı vurgulanmalıdır.

Gündelik hayatın mekânsal ve sosyal örgütlenmesi, izolasyon tedbirleri, evden çalışma imkânına sahip olanlar için uzaktan çalışma uygulamaları ve hareketliliği daha da kısıtlayan düzenlemelerle şekillenmektedir. Örneğin, Nisan 2021'de Türkiye genelinde kısmi kapanma sürecine girilmiş ve hafta sonları sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Yüksek risk grubundaki illerde ise daha katı önlemler hayata geçirilmiştir. Bu illerde, sokağa çıkma yasakları hafta içine de yayılmış ve insanların hareketliliği büyük ölçüde kısıtlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

Bunun yanı sıra, il içi ve iller arası seyahat kısıtlamaları da getirilmiştir. Yüksek ve çok yüksek riskli illere giriş ve çıkışlar ancak zorunlu durumlarda, izin belgesi ile mümkün olmuştur. Diğer illerde ise seyahat ederken HES (Hayat Eve Sığar) kodu sorgulaması yapılmış ve toplu taşıma araçlarında yolcu

kapasitesi sınırlandırılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

Bireysel hareketliliğe yapılan müdahalelerin cinsiyete özgü bir etkisi de vardır; BM'nin Asya ve Pasifik bölgesinden elde ettiği veriler, kadınların %69'unun toplu taşıma sistemlerindeki aksaklıklardan etkilendiğini, erkeklerin oranının ise %63 olduğunu göstermektedir (UN Women, 2020a). Türkiye'de de erkeklerden daha fazla kadının toplu taşıma kullandığı bilinmektedir (Tosun ve Hiçdurmaz, 2022; Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Uygulamaları Projesi, 2022).

Pandemi sırasında kadınların artan iş yükü ve ev içi sorumlulukları, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kadınların refah ve eylem özgürlüklerinin ciddi anlamda kısıtlandığı görülmektedir. Sen'in kapasite yaklaşımına göre, bireylerin refahı sadece gelir ya da kaynaklarla değil, onların gerçekleştirebilecekleri potansiyelleri ile ölçülür. Pandemi süresince kadınlar, ev içi sorumluluklarının artması nedeniyle kendi bireysel tercihlerine göre hareket edebilme özgürlüğünden mahrum kalmıştır. Okulların kapanması ve yaşlı bakımı gibi nedenlerle kadınlar, ev içi işlere ve çocuk bakımına daha fazla zaman ayırmak zorunda kalmıştır (Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020). Birleşmiş Milletler verilerine göre, kadınların %43'ü pandeminin patlak vermesinden bu yana aile üyeleri için yemek pişirmeye ve hazırlamaya daha fazla zaman harcadığını iddia ederken, bu durum erkeklerin yalnızca %16'sı için geçerlidir (UN Women, 2020b). Avrupa ve Orta Asya'daki birçok ülkede kadınlar, ücretsiz işler için kayınvalideleri veya kendi anneleri gibi geniş ailelerine güvenebileceklerini belirtmektedir (UN Women, 2020b), bu da diğer kadınlar için daha fazla iş anlamına gelmektedir. Türkiye'deki tablo temelde bundan farklı olmamıştır (İlkaracan ve Memiş, 2021; Ünal vd., 2021; Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020; Alpar, 2020; UN Women Türkiye, 2020). Ayrıca, enfeksiyon riski nedeniyle temizlikçi veya bebek bakıcısı gibi evle ilgili ücretli hizmetlerin çok daha az kullanıldığı varsayılabilir. Bu durum, güvencesiz işlerde çalışan birçok kadının (özel evlerde çalışan temizlikçiler gibi) aylarca gelir elde edemediği anlamına gelmiştir. Örneğin, Guler (2021) çalışmasında, pandemi sürecinde ev işçisi kadınların büyük çoğunluğunun işini kaybettiğini veya ücretsiz izne çıkarıldığını ortaya koymuştur. Araştırma, bebek bakıcılığı ve temizlik gibi enformel işlerde çalışan kadınların gelir güvencesinin olmadığını ve sosyal koruma mekanizmalarından yararlanamadıklarını vurgulamaktadır. Bu artan yük, kadınların kendi gelişimlerine, kariyerlerine veya refahlarını artıracak diğer faaliyetlere ayırabilecekleri zamanı azaltmış, böylece refah özgürlüklerini de sınırlandırmıştır.

Benzer şekilde, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi'nin hazırladığı "COVID-19 Krizi ve Ev İşçileri" raporunda (2020), ev işçilerinin pandemi döneminde işsiz kalma, gelir kaybı ve sosyal güvenceden yoksun olma gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Rapor, ev işçilerinin çoğunluğunu oluşturan kadınların, pandemi öncesinde de düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ve güvencesiz çalışma koşullarıyla mücadele ettiğini vurgulamaktadır.

Özellikle büyük şehirlerde, ağırlıklı olarak bireyselleştirilmiş yaşam tarzları nedeniyle, geniş ailenin kadınları ücretsiz işlerinde desteklediği varsayılmaz. Dolayısıyla burada, salgının gündelik hayatın örgütlenmesi ve bireylerin eylemliliği üzerinde toplumsal cinsiyet perspektifinden farklı bir etkisi olduğu söylenebilir. Sağlık hasarına ek olarak, Covid-19 salgınının ekonomik hasarı da dramatiktir ve bireylerin arzu ettikleri yaşam tarzı için mali kaynaklarını etkilemektedir. UNIDO'ya (2020) göre Covid-19, 1930'lardan bu yana yaşanan en büyük küresel ekonomik krize yol açmıştır. Bu durum, açlık ve aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasını daha da zorlaştırmıştır (UN Women, 2020b). Bununla birlikte, dünya genelinde kadınların salgının ekonomik etkilerinden erkeklere kıyasla daha fazla zarar gördüğüne dair göstergeler mevcuttur. Örneğin, Asya-Pasifik bölgesine ilişkin BM çalışmasının sonuçları, gelirdeki düşüşte cinsiyete özgü belirgin farklılıklara işaret etmiştir: Erkek çalışanların %19'u kriz öncesi döneme kıyasla daha az kazanırken, bu rakam kadın çalışanlar için %53'tür (UN Women, 2020a). Gelirdeki bu cinsiyet farkı pandeminin sona ermesinden sonra dünya genelinde artmıştır (World Bank, 2023).

Ekonomik açıdan, pandemi kadınların istihdamını erkeklere göre daha olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı zaten düşükken, pandemi sürecinde bu oran daha da azalmıştır (Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020). Bunun temel nedenleri arasında, kadınların yoğunlaştığı hizmet sektörünün pandemiden daha fazla etkilenmesi ve çocukların uzaktan eğitime geçmesiyle birlikte kadınların ev içi bakım yükünün artması yer almaktadır (İlkkaracan ve Memiş, 2021). İlkkaracan'ın (2020) araştırmasına göre, pandemi döneminde kadınların yarısından fazlası işini kaybetmiş veya ücretsiz izne ayrılmıştır.

Ayrıca, yakın gelecekte daha fazla kadının kariyer beklentileri açısından bir gerileme yaşayacağına ve hatta aile üyelerine bakmak için işgücü piyasasını tamamen terk edeceğine dair korkular da olmuştur (de Paz vd., 2020). İstenen yaşam tarzı ve dolayısıyla eylem özgürlüğü için bir başka kaynak olan eğitim fırsatları, ekonomik fırsatlarla yakından ilişkilidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, hanelerin uğradığı ekonomik kayıpların bir sonucu olarak çocukların - özellikle de kız çocuklarının - ücretsiz ev işlerinde yer alacağı ve okula gitmeyeceği varsayılabilir (de Paz vd. 2020). Ekonomik krizlerin ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılan uyum programlarının neoliberal çözümlerinin bu tür etkileri olduğunu 1980'lerden biliyoruz (Moser, 1993).

Dijitalleşmenin tüm hanelere eşit şekilde ulaşmaması, çocukların (özellikle kız çocuklarının) eğitime yeterli erişime sahip olamama olasılığını da artırmaktadır. UNICEF, pandemi sonucunda bir milyardan fazla çocuğun eğitim sistemine eşit katılım fırsatını kaybedeceğini öngörmüştür; Ağustos 2020'de dünya genelinde en az 463 milyon çocuğun dijital eğitime erişimi olmadığı açıklanmıştır (UNICEF, 2020). Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) "Türkiye'de Koronavirüsün Eğitime Etkileri" raporuna göre (2020), pandemi döneminde uzaktan eğitime erişemeyen öğrencilerin oranı %12'dir. Bu oran, kırsal alanlarda ve düşük gelirli hanelerde daha yüksektir. Rapor, dijital eşitsizliklerin özellikle kız çocuklarının eğitime erişimini olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Can ve Ozan'ın (2021) "Eğitim Bilişim Ağı (EBA): Covid-19 Küresel Salgınının Yansımaları" isimli çalışmasına göre, kız çocukları pandemi döneminde ev içi sorumluluklar ve bakım rolleri nedeniyle uzaktan eğitime katılmakta ve daha fazla zorluk yaşamaktadır. Çalışma, kız çocuklarının okullaşma oranlarının düşmesi ve okul terki riskinin artması konusunda uyarıda bulunmuştur. Uzaktan eğitim sürecinde, kız çocuklarının eğitime erişimi erkek çocuklarına göre daha kısıtlı olmuştur. Bu durum, enfeksiyon insidansının çok yüksek olduğu 2021 yılının başında bile pek çok kişinin yüz yüze eğitime geri dönülmesi çağrısında bulunmasının bir nedenidir.

Özetle, ilk olarak pandeminin bireylerin eylemlilik özgürlüğünü zedelediği ve yakın gelecekte de zedelemeye devam edeceği söylenebilir. İkinci olarak, kadınların ve erkeklerin eylemlilik özgürlüklerindeki bu bozulmadan farklı şekillerde etkilendikleri açıktır. Ortalama olarak, kriz kadınların eylemlilik özgürlüğünü erkeklerin eylemlilik özgürlüğünden daha fazla kısıtlamıştır. Burada da durum, özellikle kırılgan gruplar için kesişimsel bir perspektiften bakıldığında daha dramatiktir. Pandemi, kriz öncesinde zaten var olan toplumsal eşitsizliği daha da derinleştirmiştir.

Pandemi Sürecinde Neoliberal Yaklaşımlar

Pandeminin başta kadınlar olmak üzere tüm insanları etkileyen bu olumsuz etkileri sosyal adaletin önünde engel teşkil etmiştir. Bu çerçevede, krize verilen tepkilerin neoliberal unsurlarla karakterize edilmesi özellikle endişe verici olmuştur (Saad-Filho, 2020). Türkiye'de neoliberal politikaların izleri, pandemi sürecinde verilen tepkilerde görülebilmektedir. Örneğin, ekonomik destek paketleri ve teşvikler hazırlanırken toplumsal cinsiyet perspektifinin yeterince dikkate alınmaması, kadınların ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. İstihdam kayıpları, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi sorunlar, kadınları daha derinden etkilemiştir (İlkkaracan, 2020; UN Women, 2020c).

Pandemi sürecinde neoliberal politikaların etkisi, üç temel alanda kendini göstermiştir: Okulların

kapatılması tartışmalarında insan sermayesinin korunmasına yapılan aşırı vurgu, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeyen ekonomik teşvik paketleri ve ruh sağlığı sorunlarıyla mücadelede bireysel dayanıklılığa yapılan abartılı atıflar (Eğitim Reformu Girişimi, 2020; İlkaracan ve Memiş, 2021; Thibaut ve van Wijngaarden-Cremers, 2020). Bu üç örnek, salgın krizi sırasında alınan önlemlerin ve geliştirilen politikaların, neoliberal paradigmanın çizdiği sınırlar içinde kaldığını açıkça ortaya koymuştur.

Okulların kapatılması konusundaki tartışmalarda, eğitimin ekonomik getirilerine ve insan sermayesine yapılan vurgu, eğitimin sosyal ve bireysel gelişim açısından taşıdığı önemi gölgede bırakmıştır. Pandemi sürecinde Türkiye'de okulların açık tutulması ve eğitim faaliyetlerinin devam etmesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Çocukların ve gençlerin enfeksiyon riskine maruz kalması, eğitim hakkı, ebeveynlerin iş yaşamındaki rolü ve ekonomik kaygılar arasındaki denge, sıklıkla gündeme gelmiştir (Karakuş, 2024).

İkinci olarak, Türkiye'de de pandemi sürecinde uygulanan ekonomik teşvik paketleri ve destek programları, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden eleştirilere maruz kalmıştır (Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020). Ekonomik önlemler büyük ölçüde büyüme ve istihdam odaklı olmuş, salgının sosyo-kültürel ve toplumsal cinsiyetle ilgili etkileri yeterince dikkate alınmamıştır.

Üçüncü olarak, pandemi sürecinde Türkiye'de dayanıklılık kavramı sıklıkla gündeme gelmiş ve bireylerin krizle başa çıkma kapasitelerine vurgu yapılmıştır. Ancak, dayanıklılığın neoliberal bir bakış açısıyla ele alınması, krizin üstesinden gelme sorumluluğunu bireylere yüklemekte ve yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmektedir (Thibaut ve van Wijngaarden-Cremers, 2020). Bu yaklaşım, bireyleri olumsuz deneyimler karşısında uyum sağlamaya, pozitif olmaya ve zorlukların üstesinden gelmeye çağırırken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve kadınların maruz kaldığı şiddet, artan ev içi iş yükü, çocuk bakımı ve fiziksel ve duygusal stres gibi özel zorlukları yeterince dikkate almamaktadır (Alon vd., 2020; de Paz vd., 2020).

Ruh sağlığı alanında, bireylerin kendi başlarına sorunların üstesinden gelmesini bekleyen dayanıklılık söylemi, ruh sağlığı hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi ve psikososyal desteklerin artırılması gibi yapısal çözümlerin önüne geçmiştir (Thibaut ve van Wijngaarden-Cremers, 2020). Oysa, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların refahını artırmak için kaynakların ve sorumlulukların adil dağıtımına yönelik bütüncül politikalara ihtiyaç vardır. Bu politikalar, kadınların ev içi iş yükünü azaltmayı, bakım hizmetlerine erişimi kolaylaştırmayı, istihdam olanaklarını artırmayı ve şiddete karşı koruma sağlamayı hedeflemelidir (Alon vd., 2020; Peterman vd., 2020; UN Women, 2020b).

SONUÇ

Eğer bireylerin refahı ve özgürce seçim yapabilme kapasitesi, sosyal açıdan adil bir toplumun temel ölçütleri olarak kabul edilirse, COVID-19 pandemisinin önceden var olan eşitsizlikleri derinleştirdiği ve yeni adaletsizlik biçimleri ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir (Kabeer, 1999; Robeyns, 2003; Sen, 1999). Toplumsal cinsiyet merceğinden bakıldığında, salgının olumsuz etkilerinin kadınları orantısız bir şekilde etkilediği su götürmez bir gerçektir. Üstelik, bir kadının dezavantajlı veya marjinalize edilmiş bir gruba mensup olması durumunda, karşılaştığı zorlukların şiddeti daha da artmıştır (Genç vd., 2023; Özvarış vd., 2020).

Pandemi boyunca kadınlar hem sağlık hem de ekonomik açıdan erkeklere kıyasla daha büyük risklerle karşı karşıya kalmış, yaşam kalitelerini yükseltme ve potansiyellerini gerçekleştirme fırsatları bakımından daha fazla engelle yüzleşmek zorunda kalmıştır (Women, 2020a). Bu durum, son yıllarda yavaş da olsa kapanmaya başlayan toplumsal cinsiyet uçurumunun yeniden açılmasına ve eşitsizliklerin

derinleşmesine neden olmuştur. Endişe verici olan, salgına verilen tepkilerin ve geliştirilen çözümlerin çoğunun, neoliberal söylemlere içkin olan yapısal eşitsizlikleri yeniden üretmesidir.

Pandemi öncesinde dahi, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) gibi uluslararası kuruluşlar, mevcut ilerleme hızıyla toplumsal cinsiyet uçurumunun ancak on yıllar içinde kapatılabileceğini öngörmekteyken (Ünal vd., 2021), COVID-19 krizi bu süreyi daha da uzatmıştır. Tam da bu nedenle, salgının yarattığı sorunların üstesinden gelmek için önerilen çözümler ve politikalar, eşitsizlikleri pekiştiren eski söylemleri tekrar etmemeli, aksine toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik dönüştürücü bir perspektifi benimsemelidir. Ancak bu şekilde hem ulusal hem de küresel düzeyde cinsiyetler arası eşitliğin hâkim olduğu adil bir topluma ulaşmak mümkün olacaktır.

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler

Bu çalışma nitel veri analizi içermemekte ve tamamen nicel verilerle sınırlıdır; bu nedenle sonuçlar belirli bir örneklem üzerinde yapılan analizlerle sınırlıdır ve genelleme yapılırken dikkatli olunmalıdır. Pandeminin bireyler üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerini anlamak için nitel veri analizlerinin dahil edilmesi, daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, kadınların refahı ve eylem özgürlüğünü değerlendiren daha kapsamlı çalışmalarla genişletilmelidir. Özellikle pandemi sonrası dönemde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl evrildiği ve kadınların sosyal ve ekonomik durumlarının ne yönde değiştiği üzerine uzun vadeli incelemeler yapılmalıdır. Ayrıca, kadınların sağlık, eğitim ve istihdam alanlarındaki deneyimlerini daha derinlemesine incelemek, pandeminin toplumsal etkilerine dair daha iyi politikalar oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Politika yapıcılar için ise, kadınların refahını artırmak için daha kapsayıcı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken politikalar geliştirilmelidir. Bu politikalar, sadece ekonomik büyümeyi hedeflemekle kalmayıp, aynı zamanda kadınların karar alma süreçlerine katılımını, sosyal güvenlik mekanizmalarına erişimlerini ve iş gücündeki temsil oranlarını artırmayı amaçlamalıdır. Ev içi bakım yükünü dengelemeye yönelik sosyal destek politikaları ve esnek çalışma modelleri kadınların pandemi sonrası dönemde iş gücüne dönüşlerini kolaylaştırabilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının eğitim, sağlık ve çalışma yaşamına entegre edilmesi, kadınların kapasitelerini genişletmek ve sosyal adaleti sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmada etik beyana gerek yoktur.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışmada etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tek yazarlıdır.

Finans

Finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: 3 Sağlık ve Kaliteli Yaşam

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: 4 Kaliteli Eğitim

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: 8 İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

KAYNAKLAR

- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. ve Tertilt, M. (2020). *The impact of COVID-19 on gender equality*. NBER Working Paper No. 26947. <https://doi.org/10.3386/w26947>
- Ataş, A. N., Bay, F. ve Kabakçı, E. (2021). Midwife-focused approach to sexual and reproductive health problems in COVID-19 pandemic. *Journal of Education and Research in Nursing*, 18(1), 26-29.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde John Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (ss. 241-258). Greenwood Press.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2014). *The new way of the world: On neoliberal society*. Verso.
- de Paz, C., Muller, M., Munoz Boudet, A. M. ve Gaddis, I. (2020). *Gender dimensions of the COVID-19 pandemic*. World Bank Policy Note. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33622> (Erişim tarihi: 05/05/2024)
- Del Boca, D., Oggero, N., Profeta, P. ve Rossi, M. (2020). Women's work, housework, and childcare, before and during COVID-19. *CESifo Economic Studies*, 66(3), 791-808. <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifaa015>
- Diezinger, A. (2008). Alltägliche Lebensführung. İçinde Ruth Becker ve Beate Kortendiek (Ed.), *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung: Theorie, Methoden, Empirie* (ss. 221-226). VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-91972-0_26
- Eğitim Reformu Girişimi. (2020). *Türkiye'de Koronavirüsün Eğitime Etkileri*. <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Elson, D. (1995). Gender and development: Theoretical, empirical, and practical approaches. *World Development*, 23(11), 1957-1969. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00050-U](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00050-U)
- Fawole, O. I., Okedare, O. O. ve Reed, E. (2021). Home was not a safe haven: Women's experiences of intimate partner violence during the COVID-19 lockdown in Nigeria. *BMC Women's Health*, 21(1), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12905-021-01177-9>
- Genç, B. N., Aluç, S. S., Ergül, Ş. ve Nalbantoğlu, İ. (2023). Kadın yoksulluğu üzerine nitel bir araştırma. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 193-211. <https://doi.org/10.61861/spshcd.1371854>
- Ghebreyesus, T. A. (2020, October 12). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 12 October 2020*. World Health Organization. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---12-october-2020> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Guler, C. (2021). Covid-19 salgını döneminde ev işçilerinin derinleşen sorunları: İstanbul örneği. *Journal of Economy Culture and Society*, 64, 1-24. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-880507>
- Guterres, A. (2020, July 18). *Secretary-General's Nelson Mandela Lecture: "Tackling the Inequality Pandemic: A New Social Contract for a New Era" [as delivered]*. United Nations Secretary-General. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-07-18/secretary-generals-nelson-mandela-lecture-%E2%80%9Ctackling-the-inequality-pandemic-new-social-contract-for-new-era%E2%80%9D-delivered> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

- İçişleri Bakanlığı. (2021). 81 İl Valiliğine Tam Kapanma Tedbirleri Genelgesi. <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-tam-kapanma-tedbirleri-genelgesi-gonderildi> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- İlkkaracan, İ. ve Memiş, E. (2021). Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics*, 27(1-2), 288-309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>
- International Labour Organization (ILO) Türkiye Ofisi. (2020). COVID-19 Krizi ve Ev İşçileri. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_760314/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435-464. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>
- Karakuş, R. İ. (2024). Covid 19 pandemi sürecinde eğitimde yaşanan sorunlara ilişkin yapılan öğretmen görüşleri araştırmalarının incelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education and Society In The 21st Century*, 13(37), 1-26.
- Keleher, L. (2007). *Empowerment and international development* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Maryland.
- Kim, M. ve Park, S. (2020). Gender and COVID-19: A critical examination of pandemic response in South Korea and Japan. *Journal of Asian and African Studies*, 55(5), 679-694. <https://doi.org/10.1177/0021909620934056>
- Labrague, L. J. ve De los Santos, J. A. A. (2021). Fear of COVID-19, psychological distress, work satisfaction and turnover intention among frontline nurses. *Journal of Nursing Management*, 29(3), 395-403.
- Leßmann, O. (2006). Lebenslagen und Verwirklichungschancen (capability) - Verschiedene Wurzeln, ähnliche Konzepte. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung*, 75(1), 30-42. <https://doi.org/10.3790/vjh.75.1.30>
- Malhotra, A., Schuler, S. R. ve Boender, C. (2002). *Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development*. World Bank. <https://www.ssatp.org/sites/ssatp/files/publications/HTML/Gender-RG/Source%20%20documents/Technical%20Reports/Gender%20Research/TEGEN5%20Measuring%20Women%27s%20Empowerment%20ICRW%202002.pdf> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- MEB. (2021). *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2020-2021*. Milli Eğitim Bakanlığı. http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=424 (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Meshelski, K. (2019). Amartya Sen's nonideal theory of justice: Back to reality. *Ethics & Global Politics*, 12(2), 31-45. <https://doi.org/10.1080/16544951.2019.1612848>
- Moser, C. (1993). *Gender planning and development: Theory, practice and training*. Routledge.
- Nussbaum, M. C. (2000). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge University Press.
- OECD. (2020). *Women at the core of the fight against COVID-19 crisis*. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). <https://doi.org/10.1787/553a8269-en>
- Özkazanç-Pan, B. ve Pullen, A. (2020). Gendered labour and work, even in pandemic times. *Gender, Work & Organization*, 27(5), 675-676. <https://doi.org/10.1111/gwao.12516>

- Özvarış, Ş. B., Kayı, İ., Mardin, D., Sakarya, S., Gürsoy, G., Yukarıkır, N. ve Başpınar, A. (2020). COVID-19 barriers and response strategies for survivors of violence against women and girls. *Bulletin of the World Health Organization*, 98(12), 851-852.
- Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S. ve van Gelder, N. (2020). *Pandemics and violence against women and children*. Center for Global Development Working Paper 528. <https://www.cgdev.org/publication/pandemics-and-violence-against-women-and-children> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 67-73. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1776561>
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Robert Koch Institut. (2020). *Gesundheitliche Lage der Männer in Deutschland*. Beiträge zur Gesundheitsberichterstattung des Bundes. <http://dx.doi.org/10.25646/6101> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: Selecting relevant capabilities. *Feminist Economics*, 9(2-3), 61-92. <https://doi.org/10.1080/1354570022000078024>
- Robeyns, I. (2005). The capability approach: A theoretical survey. *Journal of Human Development*, 6(1), 93-117. <https://doi.org/10.1080/146498805200034266>
- Saad-Filho, A. (2020). From COVID-19 to the end of neoliberalism. *Critical Sociology*, 46(4-5), 477-485. <https://doi.org/10.1177/0896920520929966>
- Sağlık Bakanlığı. (2021). *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- Şenol Çelik, S., Koç, G., Atlı Özbaş, A., Bulut, H., Karahan, A., Çevik Aydın, F., Özdemir Özleyen, Ç. ve Çelik, B. (2021). Uluslararası Hemşireler Yılında COVID-19 Pandemisi: Türk Hemşireler Derneği Çalışmaları. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1), 23-27.
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Harvard University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Solty, I. (2020). *The bio-economic pandemic and western working classes*. SP: The Bullet, 2020 (March 24). <https://socialistproject.ca/2020/03/bioeconomic-pandemic-and-western-working-classes/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W.W. Norton & Company.
- Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Uygulamaları Projesi. (2022). Toplumsal Cinsiyet Odaklı Kapsayıcı Kentsel Hareketlilik Politikaları. https://surdurulebilirulasim.istanbul/wp-content/uploads/2022/08/271487-60-IS-IMP-M9REP-Arup-001_TR-10-rs_compressed.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Täubig, V. (2009). *Totale Institution Asyl: Empirische Befunde zu alltäglichen Lebensführungen in der organisierten Desintegration*. Juventa.
- Thibaut, F. ve van Wijngaarden-Cremers, P. J. M. (2020). Women's mental health in the time of Covid-19 pandemic. *Frontiers in Global Women's Health*, 1, 588372. <https://doi.org/10.3389/fgwh.2020.588372>
- Tosun, M. ve Hiçdurmaz, Z. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların kent hakkı üzerine bir

- değerlendirme. *İDEALKENT*, 13(37), 2152-2174. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1127663>
- UNICEF. (2020). COVID-19: Are children able to continue learning during school closures? A global analysis of the potential reach of remote learning policies. <https://data.unicef.org/resources/remote-learning-reachability-factsheet/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- UNIDO. (2020). Coronavirus: The economic impact – 10 July 2020. <https://www.unido.org/stories/coronavirus-economic-impact-10-july-2020> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- UN Women. (2020a). The impact of COVID-19 on women. Policy Brief. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- UN Women. (2020b). COVID-19 and ending violence against women and girls. https://www.weeps.org/sites/default/files/2021-01/COVID-19_DOMESTIC_VIOLENCE.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- UN Women. (2020c). The shadow pandemic: Violence against women during COVID-19. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- UN Women Türkiye. (2020). The economic and social impact of COVID-19 on women and men: Rapid gender assessment of COVID-19 implications in Turkey. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/06/the-impact-of-covid19-on-women-and-men-rapid-gender-assessment-of-covid19-implications-in-turkey> (Erişim tarihi: 05.05.2024)
- Ünal, E., Atik, D. ve Gözüyeşil, E. (2021). COVID-19 pandemisi ve kadınlar. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-8.
- Unterhalter, E. (2007). *Gender, schooling and global social justice*. Routledge.
- World Health Organization. (2023). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. <https://covid19.who.int/> (Erişim tarihi: 05.05.2024)

EXTENDED ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has exacerbated social inequalities worldwide, with particularly disproportionate and negative impacts on women. This article analyses the impacts of the COVID-19 pandemic on women's well-being and freedom of action in Türkiye within the framework of Amartya Sen's Capacity Approach. The article also considers how neoliberal policies have shaped responses to the pandemic and its implications for gender inequality.

Amartya Sen's Capacity Approach considers individuals' well-being and freedom of agency as key indicators of social justice. Sen's approach emphasises women's individual well-being and freedom, advocating that they should be able to make choices and decisions about their own lives and realise their potential. In this study, the notion of agency is analysed in the context of individuals' daily experiences and life practices to provide a more concrete and understandable framework.

The pandemic has deepened existing inequalities and has had consequences that have restricted women's well-being and freedom of action in particular. In Türkiye, women have been exposed to a higher risk of infection due to their higher employment in the health sector, the intensity of their domestic care roles and gender norms. There were also problems in accessing reproductive health services during the pandemic.

The pandemic affects the physical health and well-being of women and men in Türkiye in different ways. The situation of widows has become even more vulnerable due to gender inequalities and traditional social norms. Women health workers have faced physical and mental health problems due to lack of protective equipment, intensive working conditions and risk of infection.

The pandemic has significantly increased the domestic workload and care responsibilities of women. Women working in precarious jobs faced problems such as loss of income and lack of social security. Economically, the pandemic has affected women's employment more negatively than men's. Digital inequalities have made it difficult for girls in particular to access education.

It has been worrying that responses to the crisis have been characterised by neoliberal elements. The lack of adequate consideration of a gender perspective in the preparation of economic support packages has resulted in the needs of women being ignored. The influence of neoliberal policies was evident in the debate on school closures, economic stimulus packages and the fight against mental health problems.

The COVID-19 pandemic has deepened pre-existing inequalities and created new forms of injustice. Through a gender lens, the negative impacts of the pandemic have disproportionately affected women. Throughout the pandemic, women have faced greater health and economic risks, and have had to confront more barriers to opportunities to improve their quality of life and fulfil their potential. Many of the responses and solutions to the pandemic reproduce the structural inequalities inherent in neoliberal discourses. This is precisely why the solutions and policies proposed to tackle the challenges posed by the pandemic should not repeat old discourses that reinforce inequalities, but rather adopt a transformative perspective towards achieving gender equality. Only in this way will it be possible to achieve a just society in which gender equality prevails at both national and global levels.